

АДМІНІСТРАТИВНЕ ТА МИТНЕ ПРАВО

УДК 347.9

DOI <https://doi.org/10.32782/2521-6473.2023-4.2>

В. В. Горбалінський, кандидат юридичних наук, доцент кафедри загальноправових дисциплін Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

ЗМІСТ СУДОВОГО РОЗСУДУ В ОБРАННІ СПОСОБІВ ЗАХИСТУ ПРИ ОСКАРЖЕННІ РІШЕНЬ СУБ'ЄКТІВ ВЛАДНИХ ПОВНОВАЖЕНЬ

Статтю присвячено дослідженню проблем змісту судового розсуду в обранні способів захисту при оскарженні рішень суб'єктів владних повноважень. У статті зазначається, що межі судового розсуду є суттєвою і важливою характеристикою процесуальної діяльності суду в контексті верховенства права та принципів судочинства, це важливий елемент судової діяльності, який визнається необхідним, адже завдяки використанню судового розсуду можна досягти ефективного правосуддя, тому, що бувають ситуації, які не тільки обумовлюють його використання, але і в яких застосування розсуду дозволяє прийняти справедливе рішення. У статті звертається увага на те, що сьогодні недостатньо висвітленими в науці проблеми змісту судового розсуду при оскарженні рішень суб'єктів владних повноважень, судовий розсуд в обранні способів захисту при оскарженні рішень суб'єктів владних повноважень залишається майже не вивченим. Обґрунтовуються, що в широкому розумінні судовий розсуд адміністративного суду – це передбачене у процесуальному законі право суду під час розгляду та вирішення публічно-правового спору, вибирати на власний вибір із декількох варіантів рішення (процесуальних дій) найбільш оптимальний варіант рішення (процесуальної дії). Робиться висновок, що судовий розсуд адміністративного суду при обранні способів захисту – це процесуальне право адміністративного суду, яке надає йому можливість при прийнятті рішення, керуючись верховенством права, вимогами справедливості та ефективності правосуддя, обрати на власний вибір той, застосування якого більш ефективно захистить права, свободи чи інтереси позивача та досягнення мети судового захисту. Доводиться, що квінтесенцією судового розсуду під час ухвалення рішення є обрання способу захисту порушеного права, свободи чи інтересу. Зазначається, що процес пошуку та обрання адміністративним судом відповідного способу захисту при оскарженні рішень суб'єктів владних повноважень, із різноманіття інших можливих варіантів, є процесом, що відбувається з урахуванням його розсуду та відповідно до процесуальних повноважень.

Ключові слова: судовий розсуд, межі, зміст, суд, адміністративне судочинство, адміністративний суд, способи захисту, рішення суб'єкта владних повноважень, оскарження.

V. V. Gorbalskiyi. The content of judicial discretion in the choice of methods of protection when appealing the decisions of subjects of authority

The article is devoted to the study of the problems of the content of judicial discretion in the choice of methods of protection when appealing the decisions of subjects of authority. The article states that the limits of judicial discretion are an essential and important characteristic of the procedural activity of the court in the context of the rule of law and the principles of the judiciary, it is an important element of judicial activity, which is recognized as necessary, because thanks to the use of judicial discretion, effective justice can be achieved, because there are situations, which not only determine its use, but also in which the use of discretion allows a fair decision to be made. The article draws attention to the fact that today the problems of the content of judicial discretion when challenging the decisions of subjects of power are not sufficiently covered in science, judicial discretion in choosing methods of protection when challenging the decisions of subjects of power remains almost unstudied. It is substantiated that in a broad sense, the judicial discretion of the administrative court is the right of the court, provided for in the procedural law, during the consideration and resolution of a public legal dispute, to choose the most optimal solution (procedural action) from among several decision options (procedural actions). It is concluded that the judicial discretion of the administrative court when choosing methods of protection is a procedural right of the administrative court, which gives it the opportunity when making a decision, guided by the rule of law, the requirements of justice and the efficiency of justice, to choose at its own discretion the one whose application will more effectively protect the rights, liberties or interests of the plaintiff and the achievement of the goal of judicial protection. It is proven that the quintessence of judicial discretion when making a decision is the choice of a way to protect the violated right, freedom or interest. It is noted that the administrative court has already established and investigated the circumstances of the case, now the question arises as to which method of defense it should choose among the existing options, the process of finding and choosing the appropriate method of defense by the administrative court when appealing the decisions of subjects of power, from a variety of other possible options, is a process taking place at his discretion and in accordance with procedural powers.

Key words: judicial discretion, limits, content, court, administrative proceedings, administrative court, methods of protection, decision of the subject of authority, appeal.

© В. В. Горбалінський, 2023

Постановка проблеми. Питання визначення поняття та сутності розсуду у будь якій правовій системі, загалом, і зокрема при здійсненні судочинства, визнаються ключовими для забезпечення справедливого та ефективного правосуддя в нашій країні. Межі судового розсуду є суттєвою і важливою характеристикою процесуальної діяльності суду в контексті верховенства права та принципів судочинства.

Наділення суду правом здійснення судового розсуду має глибокі історичні корені та покращує здійснення правосуддя. Це важливий елемент судової діяльності, який визнається необхідним, адже завдяки використанню судового розсуду можна досягти ефективного правосуддя, тому, що бувають ситуації, які не тільки обумовлюють його використання, але і в яких застосування розсуду дозволяє прийняти справедливе рішення. Розгляд адміністративних справ обумовлює застосування норм матеріального права, які регулюють спірні правовідносини. В законодавстві як правило домінують абсолютно чіткі норми, які детально регламентують спірні правовідносини, адміністративні процедури прийняття рішень суб'єктами владних повноважень тощо. З іншого боку, як свідчить судова практика, непоодинокими є випадки нечіткого, недостатнього правового регулювання спірних правовідносин, наявність колізій у законодавстві тощо. У таких випадках суду надається можливість вийти за межі позовних вимог, застосувати більш ефективний спосіб судового захисту з метою досягнення завдань адміністративного судочинства, обрати правильну норму права, здійснити судове тлумачення спірних правовідносин тощо.

Тому, актуальність дослідження сутності судового розсуду при оскарженні рішень суб'єктів владних повноважень не викликає сумніву.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання судового розсуду та дискреційних повноважень у своїх працях розглядало багато вчених, серед яких можемо виділити таких, як В.М. Бевзенко, Т.О. Коломоєць, Л.О. Лагоду, Г.В. Панову, М. Б. Річного, О. І. Сеньків, М.С. Сусак, О.М. Семеній, М. І. Смоковича, Г.Й. Ткача. Однак, сьогодні недостатньо висвітленими в науці проблеми змісту судового розсуду при оскарженні рішень суб'єктів владних повноважень. Судовий розсуд в обранні способів захисту при оскарженні рішень суб'єктів владних повноважень залишається майже не вивченим.

Мета статті – з'ясувати зміст судового розсуду в обранні способів захисту при оскарженні рішень суб'єктів владних повноважень.

Виклад основного матеріалу. Розгляд адміністративної справи в адміністративному суді вимагає ухвалення законних і обґрунтованих рішень. Адміністративні суди України мають процесуальні повноваження, які вони застосовують задля досягнення завдань та мети адміністративного судочинства. При застосування судового розсуду під час розгляду та вирішення публічно-правових спорів, важливо відзначити, що він повинен бути обґрунтованим і не може бути свавільним. Межі судового розсуду при обранні способів захисту мають відповідати обставинам справи, здійснюватися відповідно до законодавства, яке регулює спірні правовідносини, гуртуватися на нормах процесуального права, враховувати судову практику національного законодавства та Європейського суду з прав людини.

Слід зазначити, що проблема застосування судового розсуду сьогодні слугує предметом багатьох наукових дискусій, як і питання його меж при обранні способів захисту. Є неоднозначною судова практика в цих питаннях. Проте, на сьогоднішній день можна впевнено стверджувати, що адміністративні суди, дуже часто застосовують судовий розсуд при розгляді справ, пов'язаних з оскарженням рішень суб'єктів владних повноважень. Здійснюючи адміністративне судочинство відповідно до положень КАС України, суди також мають повноваження застосовувати процесуальний розсуд при обранні способів захисту. Це означає, що суди, застосовуючи судовий розсуд, можуть об'єктивно досліджувати та оцінювати спірні правові відносини, приймати обґрунтовані та законні судові рішення, і як наслідок ефективно і у повному обсязі захищати права, свободи та інтереси фізичних осіб, а також права та інтереси юридичних осіб, які порушені рішенням суб'єкта владних повноважень.

Мета здійснення судового розсуду визначена у законодавстві, її зміст детермінується із Конституцією України, Законом України «Про судоустрій і статус суддів», а також основоположними засадами здійснення адміністративного судочинства. Згідно з ч. 1 ст. 55 Конституції України кожна особа може захистити свої права і свободи у судовому порядку, а суд, розглядаючи і вирішуючи справу керується верховенством права (ст. 129) [1].

Відповідно до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» суд, здійснюючи правосуддя на засадах верховенства права, забезпечує кожному право на справедливий суд та повагу до інших прав і свобод [2].

У статті 2 КАС України завданням адміністративного судочинства визначено справедливе, неупереджене та своєчасне вирішення судом спорів у сфері публічно-правових відносин з метою ефективного захисту прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб від порушень з боку суб'єктів владних повноважень [3].

Вказані нормативно-правові акти в цілому і визначають мету судового розсуду – здійснення ефективного захисту прав і свобод осіб, з дотриманням принципу верховенства права.

При застосуванні судового розсуду в кожному конкретному випадку адміністративний суд повинен обирати той варіант, який максимально відповідає вимогам ефективності та справедливості правосуддя, обрати ефективний та належний спосіб судового захисту та прийняти рішення, яке відповідає завданням

судочинства. На жаль, неправильна оцінка судом умов реалізації судового розсуду, на різних етапах судового процесу, у тому числі й при обранні способів захисту та прийнятті рішення, може призвести до потреби перегляду такого рішення, і його скасування, а також впливає на ефективність правосуддя.

Якщо ми звернемося власне до норм КАС України, то в багатьох статтях кодексу (наприклад ч. ч. 2, 4 ст. 9; ч. 1 ст. 90; ч. 5 ст. 99; ч. 5 ст. 101; ч. 1 ст. 102; ч. 4 ст. 103; ч. ч. 1, 2 ст. 111; ч. 2 ст. 121; ч. 1 ст. 150; ч. 6 ст. 209; ч. 11 ст. 219, ч. 5 ст. 223; ч. 1 ст. 252; ч. 5 ст. 383 КАС України та інших) вживаються такі терміни, як «суд може», «може здійснюватися судом», «суд має право», «з власної ініціативи суду», «внутрішнє переконання суду» тощо [3].

Положення цих та інших статей кодексу надають адміністративному суду право діяти на власний розсуд на всіх стадіях судового процесу.

Щодо обрання способів захисту у справах, пов'язаних з оскарженням рішень суб'єктів владних повноважень, то тут суд має право, згідно з приписами ч. 2 ст. 5, п. 10 ч. 2 ст. 245 КАС України обрати інший спосіб захисту прав, свобод, інтересів людини і громадянина, інших суб'єктів у сфері публічно-правових відносин від порушень з боку суб'єктів владних повноважень, який не суперечить закону і забезпечує ефективний захист таких прав, свобод та інтересів [3].

Широкі повноваження діяти на власний розсуд має адміністративний суд в обранні способів захисту при оскарженні рішень суб'єктів владних повноважень. Таке право має суд, згідно з ч. 3-6 ст. 245 КАС України [3].

Так, судовий розсуд застосовує суд і у разі, коли прийме рішення про скасування нормативно-правового або індивідуального акта. Відповідно до ч. 3 ст. 245 КАС України суд може зобов'язати суб'єкта владних повноважень вчинити необхідні дії з метою відновлення прав, свобод чи інтересів позивача, за захистом яких він звернувся до суду [3].

Також суд, згідно з ч. 4 ст. 245 КАС України може зобов'язати відповідача – суб'єкта владних повноважень прийняти рішення на користь позивача. Обрати цей спосіб захисту суд може за умови, якщо для прийняття цього рішення позивачем виконано всі умови, які визначені у законі, і прийняття такого рішення не передбачає права суб'єкта владних повноважень діяти на власний розсуд [3].

Суд може втрутитися у дискреційні повноваження суб'єкта владних повноважень. Якщо при прийнятті рішення суб'єкт владних повноважень використав дискреційні повноваження, а таке рішення було оскаржене у суді і суд визнав таке рішення протиправним, і скасував його, то у своєму рішенні суд може обрати спосіб захисту, а саме зобов'язати суб'єкта владних повноважень вирішити питання, щодо якого звернувся позивач, з урахуванням його правової оцінки, наданої судом у рішенні (п. 2 ч. 4 ст. 245 КАС України [3].

Судовий розсуд має адміністративний суд у випадках оскарження нормативно-правових актах. Так, якщо суд визнає нормативно-правовий акт протиправним і нечинним, а суспільні відносини при цьому залишаться не врегульованими, суд може зобов'язати суб'єкта владних повноважень прийняти новий нормативно-правовий акт на заміну нормативно-правового акта, визнаного незаконним повністю або у відповідній частині (ч. 5 ст. 245 КАС України) [3].

Використовуючи судовий розсуд, адміністративний суд може у вищевказаних випадках також визначити відповідачу – суб'єкту владних повноважень розумний строк виконання рішення суду [3].

Суттєво, усі ці випадки свідчать про те, що адміністративний суд має можливість діяти вільно та на власний розсуд у кожному конкретному випадку, пов'язаному із оскарженням рішення суб'єкта владних повноважень. У межах нашого дослідження принципова важливо визначити, коли саме, за яких умов і підстав із існуючих адміністративний суд може використати власний розсуд або втрутитися в розсуд суб'єкта владних повноважень. Зрозуміло, що судовий розсуд має певні межі і не може відбуватися свавільно.

Маючи на увазі вищесказане, ми можемо виокремити ключові риси судового розсуду в адміністративному судочинстві:

- правове закріплення: наявність чітких юридичних норм, які визначають можливість застосовувати судовий розсуд;
- процесуальне здійснення: реалізація судового розсуду в межах встановлених нормами процесуального права;
- свобода вибору варіанта поведінки: можливість суду вільно обирати певний варіант поведінки за своїм внутрішнім переконанням;
- законність кожної альтернативи: кожен варіант судового розсуду повинен відповідати закону;
- обґрунтованість і доцільність обраного варіанта: обрана судом альтернатива повинна бути обґрунтованою, враховувати фактичні обставини справи, завдання і основні засади адміністративного судочинства, судову практику.

На нашу думку, ці характеристики визначають умови судового розсуду в адміністративному судочинстві, враховуючи його роль в обранні способів захисту у справах, пов'язаних з оскарженням рішень суб'єктів владних повноважень. Отже, адміністративний суд вирішуючи адміністративну справу, пов'язану з оскарженням рішення суб'єкта владних повноважень має визначити, наскільки обставини справи відповідають нормам права, і на основі цього приймає рішення.

Судовий розсуд адміністративного суду при розгляді публічно-правових спорів, пов'язаних з оскарженням рішення суб'єкта владних повноважень, охоплює як факти (обставини), так і норми права і адміністративні процедури. Під час винесення рішення на підставі процесуального розсуду, адміністративний суд може робити висновки щодо фактів, норм права, адміністративних процедур прийняття рішень суб'єктом владних повноважень, може ці рішення скасовувати (визнавати нечинними) повністю чи окремі положення. Однак, об'єктивно оцінюючи вплив адміністративного суду на рішення суб'єкта владних повноважень, ступінь такого впливу може бути різним і заложитиме також від виду судової інстанції.

Висновки та перспективи. Отже, в широкому розумінні судовий розсуд адміністративного суду – це передбачене у процесуальному законі право суду під час розгляду та вирішення публічно-правового спору, вибирати на власний вибір із декількох варіантів рішення (процесуальних дій) найбільш оптимальний варіант рішення (процесуальної дії). Судовий розсуд адміністративного суду при обранні способів захисту – це процесуальне право адміністративного суду, яке надає йому можливість при прийнятті рішення, керуючись верховенством права, вимогами справедливості та ефективності правосуддя, обрати на власний вибір той, застосування якого більш ефективно захистить права, свободи чи інтереси позивача та досягнення мети судового захисту.

Судовий розсуд адміністративного суду поділяється на види: той, який здійснюється під час розгляду справи, на стадіях відкриття провадження у справі, підготовчого провадження і розгляду справи по суті і той, який здійснюється під час ухвалення рішення.

Квінтесенцією судового розсуду під час ухвалення рішення є обрання способу захисту порушеного права, свободи чи інтересу. Адміністративний суд вже встановив та дослідив обставини справи, тепер виникає питання, який спосіб захисту, серед існуючих варіантів йому слід обрати. Процес пошуку та обрання адміністративним судом відповідного способу захисту при оскарженні рішень суб'єктів владних повноважень, із різноманіття інших можливих варіантів, є процесом, що відбувається з урахуванням його розсуду та відповідно до процесуальних повноважень. Обсяги та межі адміністративного розсуду адміністративного суду визначаються процесуальним законом, видом судової інстанції, нормами матеріального права, які регулюють спірні правовідносини.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 29.06.1996р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Про судоустрій і статус суддів. Закон України від 02.06.2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>
3. Кодекс адміністративного судочинства від 06.07.2005р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>